

*Цветелина Петкова**

МОРСКИТЕ ЕЛЕМЕНТИ КАТО ПРОСТРАНСТВЕНИ КОМПОНЕНТИ В РОМАНА „МЕЛМОТ СКИТНИКА“ ОТ ЧАРЛЗ Р. МАТЮРИН

Tsvetelina Petkova

MARINE ELEMENTS AS SPATIAL COMPONENTS IN *MELMOTH THE WANDERER* BY CHARLES R. MATURIN

The present paper explores the significance of marine elements in the context of Ireland's colonial history, focusing on the island, the coastline, and the Irish Sea as depicted in Charles R. Maturin's novel, *Melmoth the Wanderer*. Employing postcolonial, ecocritical, and ecofeminist theories, the analysis aims to elucidate the connection between marine elements and the Irish national identity, and to highlight the novel's contribution to the tradition of sea literature and Watery Romanticism.

Keywords: Charles Maturin, Ireland, postcolonialism, ecocriticism, marine, sea literature, ecofeminism, coastline, island, Melmoth the Wanderer, Irish sea, Romanticism.

Настоящото изследване разглежда значението на морските елементи в контекста на колониалната история на Ирландия, като се фокусира върху острова, бреговата линия и Ирландско море, пресъздадени в романа на Чарлз Р. Матюрин „Мелмот Скитника“. Използвайки постколониални, екокритични и екофеминистки теории, анализът има за цел да изясни в дълбочина връзката между морските елементи и ирландската национална идентичност, както и да подчертае приноса на романа в традицията на морската литература и водния романтизъм.

Ключови думи: Чарлз Матюрин, Ирландия, постколониализъм, екокритика, морска литература, екофеминизъм, бряг, остров, Мелмот Скитника, Ирландско море, Романтизъм.

*Алфред Блесингтън: За съжаление, скъпа моя,
животът ми е посветен на завладяването на територии.*

Ти си моя, това е положението.

Бела Бакстър: Аз не съм територия¹

Символите и метафорите, свързани с водата, са сред изразните средства, към които съвременно признатите писатели проявяват особен афинитет. Най-четените и дискутирани истории, оформили облика на световната литература, са именно тези, разказани на фона на водната шир: за епичното морско пътешествие на Одисей обратно към дома, за изгнаничеството на корабкрушенеца Робинзон Крузо, за Белия кит на Херман Мелвил, за Стария моряк, който убива албатроса и навлича проклетие на екипажа си, за мореплавателските преживявания на героите на Джоузеф Конрад, за Дракула, който прекосява морето с кораба „Деметра“ и достига бреговете на Англия,

* **Цветелина Петкова** – докторантка, катедра „Англистиката и американистиката“, Филологически факултет, Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, tsvetelina.petkova@ts.uni-vt.bg; <https://orcid.org/0009-0002-9682-5287>.

¹ Цитатът е взет от сценария на филма „Клетни създания“ (2024), базиран на романа на шотландския писател Алистър Грей. Преводът от английски е на автора на статията.

където започва неговото хищничество и пр. В тези повествования ясно се долавя очарованието от морето и океана, което са изпитвали големите майстори на перото. Присъствието на морски метафори и алегии в художествените текстове са също така свидетелства за стремежа на писателите да размишляват и осмислят социалните, политическите и религиозните конфликти на своята епоха.

Историческата връзка между хората и морето се проявява по различни пътища. Според Джон Гилис тя започва да се вижда по-ярко през XVIII век. Тогава хората се връщат към морето в търсене на ценност, която според тях липсва в новата индустриална среда – дивата природа. Малка група европейски естети откриват, че страхотната сила на морето, наблюдавана от безопасното място на сушата, е мощен емоционален и умствен стимулант. Ужасът и страхопочитанието, които преди това вярващите са свързвали със свръхестественото, постепенно се пренасят върху самата природа, особено върху крайбрежието и водната шир. Писателите и художниците насочват вниманието си към морето/океана като място за духовен и физически отдих, като му придават нов културен статут и по-висока естетическа сила. Този процес започва в края на XVIII и началото на XIX век, когато морето се превръща в извор на образи и метафори, които оказват влияние върху западната култура и до днес (Gillis 2013)².

Екологичната тематика, изразена с морските елементи в литературните произведения, обуславя появата на ново научно направление в критическата мисъл, а именно екокритическите теории и „синята“ хуманитаристика. Екокритическият прочит се фокусира върху връзката между литературата и физическата среда и нерядко добива и политически шрихи, особено когато действието в художествения текст се развива в епохата на колонизации. В този случай анализът става по-нюансиран, обединявайки постколониалната теория с екологична тематика. Постколониалната екокритика запазва естетическата функция на литературния текст, като същевременно обръща внимание на неговата социална и политическа ориентираност, на способността му да задава символични насоки за материалното преобразуване на света (Huggan and Tiffin 2015: 14).

В есето си „Хронотопите на морето“ Маргарет Коен разглежда двойствената роля на морските елементи като пространствени компоненти на текста. Според нея „всички пространства, описани в литературата: морета, реки, брегове и острови, които присъстват в художествената проза, някога са били топоси, чиито контури са били моделирани от историята“ (Cohen 2006: 648). Изхождайки от концепцията на Михаил Бахтин за хронотопа като присъща литературна и концептуална връзка между време и пространство, Коен твърди, че водните пътища, когато са част от литературния текст, също приемат ролята на хронотопи. Тя различава шест крайбрежни хронотопа из историята на англо-френската литературна традиция, а именно:

- 1) Сини води – открито море;
- 2) Кафяви води – мрачните, мътни дълбини на реките;
- 3) Бели води – когато води са разбунтувани до такава степен, че представляват природна опасност;
- 4) Остров – земя, изцяло заобиколена от вода;
- 5) Бряг – контактна зона между земята и морето;
- 6) Кораб – неустойчиво парче твърда земя, което отвежда хората в негостоприемната морска територия (Cohen 2006: 649).

Настоящото изследване ще разгледа три от посочените хронотопи: сините води, острова и брега в контекста на най-известното произведение на англо-ирландския писател с хугенотски произход Чарлз Робърт Матюрин.³ Анализът, който се основава върху постколониални, екокритически и екофеминистни теории, ще се опита да изясни значението на морските елементи и връзка-

² Виж Gillis, John R. „The Blue Humanities.“ *Humanities*, vol. 34, no. 3, May/June 2013. <<https://www.neh.gov/humanities/2013/mayjune/feature/the-blue-humanities>>

³ Чарлз Робърт Матюрин е англо-ирландски писател и духовник, който принадлежи към протестантския елит. Терминът изразява политическото, икономическото и социалното господство в Ирландия на малцинство от земевладелци, духовници и професионалисти, принадлежащи към Англиканската църква, която е официалната църква.

та им с колониалната история на Ирландия. Цел на този нов прочит е да се опита да се подчертае мястото на романа в морската литературна традиция, връзката му с водния романтизъм, както и да покаже, че морето/океанът е важен градивен елемент на ирландската националната идентичност.

Екокритиката и постколониалната теория дават възможност за по-нюансиран анализ на литературата, и в частност на тази, в която по-ярко са засегнати темите за колонизация и природа. Такъв често е случаят с ирландската литература. Дългогодишната история на страната под властта на британската корона, белязана от сложните процеси на независимост и разделение, са оставили незаличим отпечатък върху нейната земя и психогеография.

Британските острови не изпъкват със забележителни географски размери, но от гледна точка на морския бряг те конструират един внушителен архипелаг. Бреговата линия на Великобритания, пише Линда Коли, е над 11 000 мили, а на Ирландия – още 2000 мили, без да включваме хилядите острови в открито море. Така че, докато крайбрежието на континентална Шотландия се простира на повече от 4000 мили, този брой почти се утраява, ако се включат някои от по-големите ѝ острови: Оркнеите, Шетландските острови, Аран и Западните острови (Colley 2014)⁴. Това ни отвежда към мисълта, че водната шир и крайбрежието са важен елемент от културата на Ирландия, Англия, Шотландия и Уелс.

Ирландският ландшафт е често митологизиран в литературата като пространство на красота и пасторална простота. Една от водещите теми в ирландската литература е именно сложната връзка между природата, жената и нацията. Писатели като Марая Еджуърт, Сидни Оуенсън, Брам Стокър, Елизабет Боуен и други си служат с водни пейзажи, морски символи и алегии, за да пресъздадат сложната история на Ирландия. Поради тази причина призмата на постколониалната екологична теория предлага ново поле за изследване и разбиране на ирландските текстове, простиращо се отвъд генералното разделение на колониална и екологична тема.

Публикуван през 1820 година, „Мелмот Скитника“⁵ се смята за последния класически английски роман от готическата традиция. Като се отчита англо-ирландския произход на самия Матюрин, не е изненадващ фактът, че творбата му предлага богата палитра от многопластови персонажи, които се разкриват на фона на въздействащи природни картини – от скалистите брегове на Ирландия, през Ирландско море до екзотиката на Индия. Разбирането на постколониалните екологии е от решаващо значение за тълкуването на начина, по който Матюрин, а и ред други писатели използват природата както като фон за екзистенциални дилеми, така и като терен, изтъкан със сложността на колониалната властова динамика.

Романът проследява историята на Джон Мелмот, млад учен, който открива, че неговият прародител Мелмот в търсене на вечно знание, безсмъртие и свръхестествени способности е продал душата си на дявола. В продължение на сто и петдесет години Мелмот се скита по света в търсене на клето създание, което доброволно да заеме неговото място. Романът се откроява със сложна нарративна структура, в която оплетените като в паяжина застъпващи се разкази описват различните епизоди от живота на Мелмот и срещите му с неговите жертви. Фокусирайки вниманието на читателя над няколко свързани истории, авторът задълбочено изследва актуални теми, като религията, семейните връзки, вината и изкуплението. Разкрита е уязвимостта на човешката душа, подаваща се на изкушения и предразположена към самоунищожение. Матюрин съумява да въведе читателя в напрежението, тревогите и несигурността, господстващи в Ирландия в края на XVIII и началото на XIX век, след влизането в сила на Закона за съюза (1801).

Романът обединява във фабулата си няколко истории. Въвеждаща е „Историята на Стантън“, която запознава читателя с протагониста Мелмот Скитника. Тя е последвана от „Историята на испанеца“, в която откриваме най-значимата част за повествованието и фокус на настоящото изследване, а именно „Индийска история“. Тя се разклонява в два разказа: „Историята за семейството на Гусман“ и „Историята на влюбените“. Макар действието в романа до голяма степен да

⁴ Виж Глава „Sea“ В: Colley, Linda. *Acts of Union and Disunion. What has held the UK together – and what is dividing it?*, London: Profile Books Ltd, 2014.

⁵ Преводът на заглавието и цитатите от изследвания роман са авторски.

се развива в Испания по времето на инквизицията, централната история започва и завършва в Ирландия.

Природата, естетично интегрирана в повествованието, за да окаже желаното въздействие върху читателя, заема важно място във всички произведения на Матюрин. Многогранната структура на повествованието в „Мелмот скитника“ позволява да бъде разгледана и през призмата на екокритиката. Природата в творчеството на Матюрин във висока степен служи за засилване на готическата атмосфера, подчертавайки гнева и мрачните сили на човешката душа. Понякога обаче тя се появява в светли тонове, като символ на убежище, на чистото пространство, неопетнено от пороците на цивилизованото общество; като все още неоткрита територия от западноевропейските колонизатори. В „Индийска история“ виждаме природата като райско кътче. На остров в Индийския океан живее очарователно бяло момиче на име Имали, единствената оцеляла след корабкрушение на испански кораб. Необикновената ѝ красота и различен цвят на кожата кара местните жители да я възприемат като богиня и почитат като такава. Имали живее в хармония с природата и не познава тревогите и ужасите на модерния свят. На нейния малък остров не е стъпвал европейски колонизатор, а жителите на близките острови от суеверие не се осмеляват да го посещават. Поради това природата на острова остава дива и се развива напълно естествено. Желанието на Матюрин да разгледа проблемите на колониализма, а чрез тях и темата за Ирландия, проличава в описанието на острова:

В Индийско море, на няколко левги от устието на Хугли, има остров, който поради специфичното си разположение и уникална вътрешна екосистема дълго време остава непознат за европейците и непосещаван от жителите на съседните острови, освен в извънредни случаи. (Maturin 2018: 335)

Авторът се стреми да подчертае чистотата на острова, като го оприличава на утопичен рай. Заплахата от покваряващото навлизане на Запада обаче е осезаема и създава усещане за тревожност. Уединеното съществуване на Имали на този „неколонизиран“ рай и необичайната му хармония биват нарушени при появата на Скитника, която предвещава предстоящо нахлуване на колонизатори и пътешественици от запад. Джон Мелмот се появява пред читателя в модерни европейски дрехи. Видът му ярко контрастира с безформените одежди на островитянката Имали, която авторът оприличава на дива, но изящна млада сърна:

Като млада сърна, изпълнена с живот, плахост, увереност и страх, изразени в едно-едничко движение, тя скокна от пясъка, изтича до любимото си дърво, върна се обратно с охраната си от пауни, които инстинктивно разпериха прекрасните си опашки [...] тя пляскаше с ръце от радост, сякаш ги приканваше да споделят удоволствието от гледката на новото цвете, израснало в пясъка. (Maturin 2018: 347)

Тази среща край брега маркира контраста между двамата герои – европейския колонизатор Мелмот и Имали, бъдещата колонизирана територия. Мелмот пристига на острова, за да убеди Имали да размени съдбата си с неговата. Той възнамерява да я доведе до състояние на крайно злощастие, чийто единствен изход би бил тя да склучи договор с дявола. Първите действия, които Мелмот предприема, са да оскверни невинността на девойката, като я съблазни с обещания да ѝ покаже модерния свят. Островът се превръща в образователен терен, когато Мелмот запознава Имали с магически телескоп, през който тя „вижда“ истинския свят. По-нататък в историята Мелмот продължава да образува и „цивилизова“ Имали с разкази за западния свят, като отделя специално внимание върху религиите, социалното неравенство и търговските интереси. По думите на Джоузеф Лу концептът за изкушението се базира на „културно-империалистическия дискурс на съблазняването“, в който колонизаторът покварява колонизираните, събуждайки желанието да опознае този свят отблизо (Lew 1994: 182–183). С това авторът иска да очертае фигурата на колонизатора, който като външно, чуждо тяло влиза в екосистемата и размества градивните елементи. В този смисъл историкът Рой Фостър правилно отбелязва как подходът, по който Имали бива

изкушавана от Мелмот, може да се сравни с начина, по който са били убеждавани ирландските протестанти и католици да приемат Закона за съюза – чрез покровителство, подкупи и обещания за подпомагане и развитие, за справедливост и равенство в ирландските и английските търговските отношения; обещания, които в по-голямата си част остават неизпълнени (Foster 2001: 154).

Островите, както твърди Стюарт Ханнабус, често се използват като метафора за назоваване на екзотичен рай, криещ опасности. Те отвеждат към въображаеми светове, които, макар и имитиращи реалността, притежават силата да въздействат на подсъзнателно ниво и да изразяват както познати истини, така и да предават все още неосъзнати идеи и послания (Hannabuss 1983: 70). Мотивът за изолирането от света предразполага към философски размисли за стойностните неща и смисъла на живота. По думите на Ханнабус авторите на подобни сюжети са повлияни от идеите на Жан Жак Русо, които са особено актуални в края на XVIII век (Hannabuss 1983: 72). Ирландският роман от XVIII и XIX век процъфтява благодарение на многобройните символни препратки към острова – от неговата сложна културна съзвучност, която, както посочва Уондрич, варира от мита за Дионис, през легендата за Тристан и Изолда и достига до алегоризирането на Ирландия (Wondrich 2016: 153). Ирландия често е представяна в литературата не само като географска единица, но и като образ, натоварен с дълбоко историческо и родово значение. Островът може да се възплъщава в женско тяло и тогава посоката на анализа се измества към културните представи за националност и пол.

В романа си Матюрин доразвива образа на ирландската нация като жена в съответствие с концепцията за острова като жена. Свидетелство за това е силната връзка на Имали с природата, предадена чрез щастието, което тя изпитва, живеейки сред дърветата, цветята и дивите животни. Нарича палмата свой баща, а цветята и раковините носи по себе си като накити. Русонианските идеали са силно преувеличени, в което проличава критиката на автора. По-нататък деградацията на идеалистичната русонианска утопия е засилена чрез метафората за червея, който води до гибелта на цветето. Въведени са две основни идеи: първо, вътрешната връзка между хората и природата, представяща я като първично и вродено състояние на човечеството; второ, отчуждението от това идилично състояние е външно и е резултат от еволюцията на обществото към демонична и отчуждаваща природа. Повтарящата се метафора в „Индийска история“ за червея в цветето, което изсъхва, е алегория за външните фактори, които разяждат естествената чистота (Mogo Martín 2009: 391).

Колониализмът поставя материална и идеологическа рамка, която подхранва антропоцентричното съзнание.⁶ Колониалното начинание, което жадно консумира природните ресурси, въвежда раздвоение между „цивилизованите“ хора и „дивата“ природа. Това историческо разделение изгражда траен етос, в който колониалните сюжети продължават да оформят възприятията за природата и „другия“. Антропоцентричното разбиране, което се корени в чувството за превъзходство на човека над природата, внушава идеята, че природата е изтласкана в периферията, разглеждана само като ресурс, който чака човешката консумация. Това предположение се опира на екокритичната мисъл, която изследва недрата на взаимодействието човек – природа и жена – природа.

В статията си „Ужасите на екофеминизма: Изследване на скритите дълбини на екофобията“ Кристи Стрейндж разкрива връзката между жената и природата във феминисткия роман „Жените“ от Иви Уайлд⁷. Тя подчертава значението на шотландското крайбрежие като възбразяема гра-

⁶ Терминът „антропоцен“ е популярен при обозначаване на геоложка епоха, в която човекът се появява като основен фактор за промяна на околната среда, неизбежно преплитайки съдбата на природата с човешките действия.

⁷ Публикуван през 2020 г., „Жените“ (мой превод, ориг. загл. *The Bass Rock*) от Иви Уайлд е съвременен роман, вдъхновен от актуални теми, като нарастващия гняв на жените по отношение на исторически потисническото отношение на мъжете. Действието се развива в шотландския крайбрежен град Норт Беруик, а сюжетът проследява историите на три жени Сара, Рут и Вивиан в три различни времеви линии. Сара е младо, шестнайсетгодишно момиче, обвинено в магьосничество през осемнайсети век. Историята на Рут се развива след Втората световна война, като централно място в нея заема скорошният ѝ брак с вдовец.

ница между земята и морето, която разделя и събира. Уайлд си служи с литературните средства на готическия жанр, за да отрази връзката между жената и екологията. Тя изследва пропускливите граници на човешкото и нечовешкото чрез мотива за жената-призрак, показана в сливането на минали и настоящи разкази в контекста на продължително потисничество. Стрейндж прави метафорична съпоставка между статичния, безмълвен остров-скала Бас⁸ и фигурата на жената, намеквайки за недостатъчно изследвания потенциал на женската душевност, който тя сравнява с вулкан. Това метафорично изследване разкрива скрития андроцентричен страх от очакваното изригване на женското царство. Размивайки границите между женския образ на Рут и Басовата скала, контекстът разкрива андроцентричния страх от жената, оприличена на „първична друга“ (Daskalova 2022: 69)⁹, и от нейния неподозирани потенциал да се превърща в катализатор на социална трансформация. Стрейндж разсъждава върху теорията на Есток за екофобията в контекста на опозицията ум – тяло¹⁰. Поставяйки ума над тялото, тази опозиция оправдава доминиращото поведение и отношение на човечеството чрез предполагаемото превъзходство на рационалния (мъжки) ум, противопоставен на считаното за по-низше женско тяло (Strange 2022: 157).

Понятието „другост“ в контекста на империализма обикновено се отнася за природата, жената и колонизираната нация. Паралелът, прокаран между подчинението на природата и жените, разгръща едно по-нюансирано разбиране за патриархално-колониалното наследство, заложено в концепта на антропоцена. Иначе казано, генеалогията на подчиненост при жената и природата се корени в андроцентричното възприемане на двете като ресурси, които трябва да бъдат консумирани. Тази сексуална символика на колониализма кореспондира с метафората за изнасилването, развита от Сара Сюлери, която проследява как колониалният дискурс често феминизира и сексуализира земята, представяйки я като девствена територия, която трябва да бъде открита, завладяна и притежавана. Тази феминизация служи за оправдаване на колониалната експлоатация, като я представя като естествено, дори доброжелателно проникване на цивилизацията в един пасивен, нецивилизован и женствен пейзаж (Suleri 1992: 16–17).¹¹

В англоезичната колониална литература Ирландия и Шотландия често са представяни като „диво“ и „неукротимо“ пространство от примитивната „женствена“ периферия на Британската империя, с което се подчертава техният субалтерен статут. Тези стереотипи се проявяват и по отношение ирландския пейзаж и неговите жители, които са били определяни като обекти, нуждаещи се от „цивилизоване“. В „Индийска история“ връзката между жената и природата е ясно изразена чрез образа на Имали. Както в романа на Иви Уайлд, така и при Матюрин природата е представена като добронамерена и закриляща. Границите между женствеността на Имали и утопичната райска природа изцяло се сливат. Именно тук наблюдаваме как се натрупва гореспоменатата сила, задействаща трансформация. В „Индийска история“ Мелмот Скитника за първи път в романа става главно действащо лице и в този конкретен разказ първоначалното му възпри-

Вивиан, доведената внучка на Рут, пренася читателя в XXI век. Трите истории се преливат една в друга, описвайки трагичните съдби на жени в епохи, в които доминират патриархални ценности и разрушително мъжко поведение.

⁸ Бас е остров във външната част на Фърт ъф Форт в източната част на Шотландия. Намира се на около 2 км от брега и на 5 км североизточно от Норт Беруик и представлява вулканичен отвор със стръмни склонове, поради което често бива определян като остров-скала.

⁹ Използвам термина на Ярила Даскалова, която в статията си „Межкултурните „бракове“ и техните пречупвания в творчеството на У. Б. Йейтс“ разглежда мита за така наречения „първичен друг“, конструиран от Британската империя за Ирландия. Този мит определя Ирландия като жена и по този начин ѝ отрежда нисша роля в отношенията на „семейна“ подчиненост с Англия. Метафората за „мъжествената“ Англия и „женствената“ Ирландия се използва, за да илюстрира динамиката на властта и влиянието на имперския център върху периферията (Daskalova 2022: 69–70).

¹⁰ Теорията визира една по-широка патриархална култура, която издига ума над тялото, утвърждавайки мъжката логика като рационална и в опозиция на ирационалността, свързвана с женската телесност и емоционалност.

¹¹ Виж Suleri, Sara. *The Rhetoric of English India*. Chicago: University of Chicago Press, 1992.

емане като подчертано отрицателен образ започва да се пропуква. Не е случайно, че от изкусител Мелмот се превръща в изкушен именно когато попада в среда на пълна екологична хармония. Нежните чувства към Имали разкриват аномалия в характера на протагониста, която би могла да се разглежда като пряка последница от продължително взаимодействие с възвишената сила на природата.¹²

Важно е да се отбележи, че Мелмот започва своето скитане непосредствено след войните на Оливър Кромуел от 1649–1653 г. и се появява на острова през 1680 г. Фактът, че странстванията на главния герой започват точно в този момент, ни насочва към темата за завладяването на Ирландия от Кромуел. В тази връзка колонизирането на Индийския остров на Имали, както става ясно по-нататък в романа, е неизбежно. За подобен развой загатва историята на района Хугли, където се развива действието. Макар все още неизследвано от европейците, това място е било постоянно прекосявано от европейски търговски кораби в средата на XVII в.¹³

Чрез метафората за острова авторът проблематизира колониалната история. Темата за историческата памет, която присъства в морските наративи, ни отвежда към хронотопа за брега. Брегот е безвремева зона между две крайности – сушата, която желае да промени историята си, и морето като вместилище на историческата памет. Крайбрежното пространство не може да се справи с представите за граници и ограничения, защото е трудно да се определи къде точно започва и къде свършва брегот. Това тълкуване се среща в редица екокритични трудове, в които изследвачите определят това пространство като „нефиксирано, променливо и безкрайно пропускливо“, като „мястото, което не е място“ (Packham 2022: 7). Граничността на крайбрежието подчертава междинното, хибридно пространство, в което границите между минало и настояще, между живи и мъртви, между световите в развитие и световите в застои се сливат, вследствие на което настъпват преход и промяна. Крайбрежното е периферно, маргинално пространство. То е метафора за отдалечеността от острова – символ на централизираната власт на западния колонизатор. Мястото „край брега“ е разделителна линия между несигурността на острова и тревогата от вероятността за бъдещото му откриване и последващо колонизиране. Крайбрежието е пространството, върху което се проектират потиснатия дух и травматично минало, за да се проявят като непреодолим поведенчески комплекс и задълбочаваща се тревожност. Всички неща, добри и лоши, се случват на брега или отплуват надалеч. Прекосявайки ивицата, Мелмот среща Имали и това загинаги променя съдбите им.

¹² Детайлен анализ на природата и нейното въздействие в „Индийска история“ прави критикът Алфредо Моро Мартин в статията си „The redemptive role of nature in Melmoth the Wanderer’s „Tale of the Indian“ (вж. Moro Martin 2009).

¹³ Значението на региона се дължи на неговите географски дадености. Разположен край река Хугли, която е разклонение на свещената река Ганг, районът се превръща в център на земеделски блага, поддържащ процъфтяваща цивилизация от древни времена. Приливите в историята на Хугли обаче се преобръщат с идването на европейските колонизатори. Реката се превръща в търговска линия, по която богатствата на Бенгалия се пренасят към далечни пристанища. Разрастващата се търговия привлича вниманието на европейските колониални сили, най-вече на британците, чиято Източноиндийска компания залага амбициите си в плодородната почва на Бенгал. Град Хугли, наред с други разрастващи се градски центрове като Калкута и Чинсура, става свидетел на разгръщането на драмата на колониалното завладяване и икономическа експлоатация. Процъфтяващата търговия с текстил, индиго, коприна, а по-късно и с опиум, задвижва паричните потоци на империята, създавайки вериги на зависимост и експлоатация, които оформят контурите на индийската, а и на световната история. Колониалната среща в района на Хугли не е просто история за икономическо подчинение. Именно тук се развива особено активно културният обмен. Сливането на индийски и европейски идеи постепенно обособява нова социокултурна среда, от която произлиза Бенгалският ренесанс. Нещо повече, политическото съзнание, което в крайна сметка изкрystalизира в борбата за независимост на Индия, се възпламенява с искрата на недоволството на Бенгалия от колониалното управление. Политиката на потисничество и насаждане на идеята за расовото превъзходство на британците засилват недоволството, което ескалира в началото на XX в., като регионът Хугли се превръща в един от епицентровете на засилващо се социално напрежение. Виж Робърт Айвърми, „Река Хугли: Вечен и свещен воден път“ (Ivermee 2017).

Брегът свързва острова с морето. Така стигаме до третия морски хронотоп: водната шир. Между водата и времето, водата и историята съществува пряка връзка. Водите на Ирландско море опосредстват „екзотизирането“ на Ирландия през призмата на колониализма. Ирландско море е един от ключовите топоси на праговото пространство в „Мелмот Скитника“, който съдържа в себе си диалектиката на колониалните, екологичните и ориенталистките дискурси на Романтизма. Съпоставянето на познатото (британско) и екзотичното (ирландско) отвежда към сложната динамика в англо-ирландските отношения. Ирландското море свързва географски и икономически Ирландия с Британските острови. То е хибридна среда, където историите на Ирландия и Британия се пресичат.

Ирландският фоклор е изпълнен с безброй легенди, свързани с морето. Старо предание гласи, че водите край Дъблин и Холихед са винаги неспокойни, защото на дъното лежи ковчегът на Оливър Кромуел, захвърлен в морето, защото земята отказва да го приеме (Connolly 2020: 1). В ирландските митове често се появява фигурата на Кромуел, който, както смятат мнозина историци, е искрата, възпламенила конфликта между Англия и Ирландия. Кромуел, от своя страна, произхожда от семейство, претърпяло корабкрушение, което обуславя неговата връзка с морето (Ranelagh 2012: 73). Взаимовръзката море – памет, пише Робърта Уондрич, сигнализира не толкова пътуването към миналото, колкото *състоянието* на пълно потапяне в миналото. Метонимичната сила на морето и брега съхранява паметта на миналото и незаличимата травма от колониализма (Wondrich 2016: 157).

Морето и океанът дълбоко резонират с тематичното ядро на романа. По-задълбоченото им тълкуване ни отвежда към идеята за „движещото се пространство“¹⁴, което размива границите, позволявайки навлизането на минали версии на самия себе си в настоящето и смесването на морето и сушата. Тази перспектива подчертава морето като динамично и трансформиращо място, което поставя под въпрос фиксирани понятия за идентичност, принадлежност и географско разграничение. Постоянната динамика позволява на водата да служи както като пряка, така и като преносна пропаст – граница, която постоянно трябва да бъде преодолявана. Матюрин често позиционира героите си край бреговата ивица или прекосяващи водното пространство. Морските пътешествия отвеждат Мелмот до различни страни и континенти. Имали попада на острова в резултат на злощастно пътуване в Индийския океан. По-късно в романа тя прекосява отново океана, за да се завърне при семейството си в Испания. Монсада се среща със Стантън, а впоследствие и със Скитника, след като е корабкрушил и морето го е изхвърлило на бреговете на Ирландия. Тези примери илюстрират как водната шир управлява невидимо съдбите на героите. В движението между различните географски райони се пресичат лични и национални истории. Всяко прекосяване на морето/океана довежда героите до различни екзистенциални състояния. Водното пространство променя идентичностите, като ги събира и кара да си взаимодействат. Морето, както пише Иванова, отразява, пречупва, разпръсква и свързва места, идентичности и преживявания, създавайки сложна, хибридна и променлива амалгама от различни елементи (Ivanova 2014: 138–139).

В контекста на „Мелмот Скитника“ морето, островът и брегът биха могли да се разглеждат като хетеротопични пространства. Концепцията на Мишел Фуко предполага, че хетеротопиите са извън обичайното време и могат да съдържат смесица от елементи, които оспорват традиционните представи за пространство и идентичност. При взаимодействието си тези елементи създават

¹⁴ В статията си „Морето като подвижен праг. Пространства на прехода в Джоузеф Конрад“ Петя Иванова разглежда концепцията за морето като „движещо се пространство“ и прагова зона. Анализът демонстрира как в белетристиката на Джоузеф Конрад морето служи като праг, граница и пространство на движение, което позволява взаимодействието на различни култури и идентичности. Направена е препратка към Мишел Фуко и неговата концепция за хетеротопичното пространство. Фуко го определя като пространство, което може да събере различни времепространства в едно място. Те могат да включват минали и настоящи времена, различни географски области и идентичности. Концепцията на Фуко предполага, че хетеротопиите са извън обичайното време и могат да съдържат смесица от елементи, които предизвикват традиционните представи за пространство и идентичност. (вж. Ivanova 2014: 140).

сложни, хибридни характери, които оспорват традиционните представи за пространство и идентичност. Дилемата на двойната идентичност е често срещана в повествованията на Матюрин, а Мелмот е може би най-блестящият пример за хибриден персонаж. Той преминава не само географски, но и екзистенциални граници. Съчетава свръхестествена сила с човешка уязвимост. По време на дългите си скитания по света успява да се докосне до различни култури, религии и исторически епохи, които го превръщат в съвкупност от различни идентичности и преживявания. Въпреки свръхестественото си дълголетие Мелмот остава измъчван от чисто човешките си емоции – вина, страх и копнеж за спасение. Имали представлява друг вид хибридность. Първоначално читателят я вижда като симпатична дивачка, живееща в хармония с природата и притежаваща духовна невинност, недокосната от покваряващото влияние на западния свят. При срещата ѝ с Мелмот нейната културна идентичност също претърпява трансформация. Когато по-късно се превръща в испанката Изидора, тя е разкъсвана от противоречия, породени от сблъсъка между старата и новата ѝ идентичност, които се оказват несъвместими. Тези трансформации при героите са продиктувани от срещите им с морето, брега и острова. Огледалното движение, в обратна посока, бележи точката на пречупване: морето се прекосява отново и от там нататък пътуването отвежда към различни, обърнати версии на идентичностите или местата, които влизат в контакт с огледалната/водната повърхност (Ivanova 2014: 141).

Разглеждането на морските преходи в ирландската култура означава да се сблъскаме както с очаквани екологични последици, така и с непредсказуеми такива, които преобръщат хода на историята и я превръщат в хаотична материя. През вековете между островите са се придвижвали огромни маси от хора (войници и пътешественици, земевладелци, работници мигранти, търговци, политици) и стоки (писма, книги, вино, оръжия, добитък). Прекосяването на морето означава преминаване през „прагова зона“¹⁵, в която личности от различен социален статут се срещат. Историите се пресичат и образуват нови преживявания, от които израстват интеркултурни връзки. Именно тези връзки стават компоненти от един архив, който формира културната памет на Ирландия. „Ирландското море“, отбелязва Клеър Конъли, „заема особено и важно място в общото британско и ирландско съзнание, а простият въпрос за силата му да свързва и да разделя, е привличал политическото и културното внимание в продължение на векове“ (Connolly 2020: 1). Ирландските морски преходи от запад на изток: един почти съществен аспект на социалния, културния и политическия живот в Ирландия от завладяването на Кромвел досега. Именно чрез темата за Ирландско море и неговото прекосяване се проявява и връзката на Ирландия с водния романтизъм. Морето е свързващата зона с останалия свят и бележи нейния път към развитие. Както пише Конъли, „английски, шотландски и уелски писатели също прекосяват морето до Ирландия, водени понякога от политика, административна кариера, семейни връзки или любопитство [...] Пътешествията на изток и на запад по Ирландско море са повлияни от колониалната инфраструктура, която свързва двата острова, особено от изграждането и модернизирването на кейове и пристанища в началото на XIX век“ (Connolly 2022: 3)¹⁶. Ако се върнем още по-назад в историята, ще си спомним, че към средата на IX век викингите прекосяват Ирландско море и се заселват по крайбрежието, създавайки ядрото на едни от най-важните градове в днешна Ирландия – Лимерик, Корк, Уотърфорд, Уексфорд, както и столицата Дъблин.

Трите морски хронотопа изграждат въобразеното националното пространство на Ирландия, което, както посочва Кейт Моулс, „е място, където се произвеждат и се възприемат идеите на нацията, където се намират материални и културни артефакти, които заемат важни символични позиции“ (Moles 2009: 19–20). В самия роман те адресират тягостната обстановка (Вж. Ferris 2004: 1–10) след

¹⁵ Виж „Морето като подвижен праг. Пространства на прехода в Джоузеф Конрад“ от Петя Иванова, р. 140–141.

¹⁶ В статията си „Воден романтизъм: Разходка и отплаване на запад с Кийтс“ Клеър Конъли пише, че концепцията за воден романтизъм „се отказва от териториални претенции и се отваря към потоците, свързани с водните басейни. Като такава, тя споделя качествата на шотландския романтизъм, конституиран от „отворена диалектика между принципите на органичната цялост и центробежните сили“, като тези външни сили обхващат широкия размах на океанската и имперската история (Connolly 2022: 3).

влизането в сила на Закона за съюза, който носи след себе си редица проблеми, един от които е за самоопределянето. Като част от новото обединение Ирландия се сблъсква с дилема: продължава да съществува като политически субект, но няма държава и национална идентичност; няма равнопоставен статут като Англия и Шотландия. Съюзът, при който една криза прераства в друга, поддържа нестабилност от двете страни на Ирландско море в продължение на сто и двадесет години (Ferris 2004: 2).

В романа на Матюрин островът в Индийския океан е Ирландия. Този изолиран локал процъфтява по естествен път без човешка намеса, следователно той няма нужда да бъде цивилизован от колонизатори. Напротив, за него колонизирането е равносилно на унищожение така, както червеят разяжда цветето, и то умира. И това е посланието, което ни оставя Матюрин: подобно на острова на Имали, Ирландия може да се развива и процъфтява самостоятелно, без да бъде съюзена с Великобритания.

Островът, оставен сам на себе си, се развиваше буйно, както някои изоставени деца израстват и се развиват, докато разглезените загиват заради прекомерни грижи. Цветовете разцъфваха, а дърветата се разлистваха, без ръка, която да ги откъсне, без крак, който да ги стъпче, или уста, която да ги отхване (Maturin 2018: 336–337).

В „Сънят на Скитника“, който маркира финала на романа, се проявява страховитият образ на океана, отразявайки зловецкия подтекст на колониалното подчинение и надвисналия екологичен катаклизъм, провокиран от човешката ръка, дръзнала да наруши баланса на природата. Тази негативна визия, продукт на личните убеждения на писателя, цели да напомни на читателя, че Ирландия продължава да бъде обект на дългогодишните имперски стремежи на Англия и Законът за съюза е стъпка към пълното подчинение и заличаване на ирландската идентичност.

Природата и водната шир не са просто пасивен фон, а активни структурни елементи в разказа за колониалната съпротива, културната памет и националното самоопределяне на Ирландия. Към настоящия момент „Мелмот Скитника“ е изследван предимно през теологическата и готическата призма. Статията предлага нов поглед, като включва екологични аспекти в тълкуването на ирландската национална идентичност. Водната шир заема важна част от културното и литературно въображение в епохата на Романтизма, към която принадлежи романът. Затова тя е ярко застъпена в произведенията не само под формата на метафори и алегии, но и като концептуална рамка.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Cohen 2006:** Cohen, M. The Chromotopes of the Sea. – In: *The Novel*, Vol. 2: *Forms and Themes*. Moretti, F. (Ed.). Princeton University Press, 2006, 647–66. <https://doi.org/10.2307/j.ctv27tctsx.41>. [10.08.2023].
- Colley 2014:** Colley, L. *Acts of Union and Disunion: What Has Held the UK Together – and What Is Dividing It?* London: Profile Books, 2014.
- Connolly 2020:** Connolly, C. Too Rough for Verse?: Sea Crossings in Irish Culture. – In: *Parnell and His Times*. Leerssen, J. (Ed.), Cambridge University Press, 2020, 243–67. <https://doi.org/10.1017/9781108861786.017>.
- Connolly 2022:** Connolly, C. Watery Romanticism: Walking and Sailing West with Keats. – In: *Romanticism on the Net*. 2022, No. 79. <<https://ronjournal.org/articles/n79/watery-romanticism-walking-and-sailing-west-with-keats/>> [10.01.2024].
- Daskalova 2022:** Daskalova, Y. Intercultural ‘Marriages’ and Their Refractions in W. B. Yeats’s Work. – In: *VTU Review: Studies in the Humanities and Social Sciences*. Vol. 6, No. 2, 2023, 55–63. <https://doi.org/10.54664/IYPK6914>.
- Ferris 2004:** Ferris, I. *The Romantic National Tale and the Question of Ireland*. Cambridge University Press, 2004.
- Foster 2001:** Foster, R. *The Oxford History of Ireland*. Oxford University Press, 2001.
- Gillis 2013:** Gillis, J. R. The Blue Humanities. – In: *Humanities*. Vol. 34, No. 3, 2013. <<https://www.neh.gov/humanities/2013/mayjune/feature/the-blue-humanities>> [10.01.2024].

- Hannabuss 1983:** Hannabuss, S. Islands as Metaphors. – In: *Higher Education Quarterly*. Vol. 38, No. 1, 1983, 70–82. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2273.1983.tb01374.x>
- Huggan, Tiffin 2015:** Huggan, G., Tiffin, H. *Postcolonial Ecocriticism: Literature, Animals, Environment*. (2nd ed.). Routledge, 2015. <https://doi.org/10.4324/9781315768342>.
- Ivanova 2014:** Ivanova, P. T. The Sea as Moving Threshold. Spaces of Transition in Joseph Conrad – In: *National Literatures and the Process of Cultural Globalization*. VIII International Symposium: Contemporary Issues of Literary Criticism, TSU Shota Rustaveli Institute of Georgian Literature, 2014, 137–146.
- Ivermee 2017:** Ivermee, R. The Hooghly River: A Sacred and Secular Waterway. In: *Education About Asia*. Vol. 22, No. 2, 2017. <https://www.asianstudies.org/publications/ea/archives/the-hooghly-river-a-sacred-and-secular-waterway> [10.01.2024].
- Lew 1994:** Lew, J. W. ‘Unprepared for sudden transformations’: Identity and Politics in ‘Melmoth the Wanderer’ – In: *Studies in the Novel*. Vol. 26, No. 1/2, 1994, 173–95. <http://www.jstor.org/stable/29533003>. [20.05.2024].
- Maturin 2018:** Maturin, C. *Melmoth the Wanderer*. Penguin Random House, 2018.
- Moles 2009:** Moles, K. Narrating a National Space. – In: *Cardiff School of Social Sciences*. Working Paper No. 124. Cardiff, Wales: Wales Institute for Social and Economic Research, Data and Methods (WISERD), Cardiff University, 2009.
- Moro Martín 2009:** Moro Martín, A. The redemptive role of nature in Melmoth the Wanderer’s „Tale of the Indian“. – In: *Paisajes culturales: herencias y consevación*. Actas del III Congreso de EASLCE. Junquera, C. F. (Ed.), Alonso, I. S. (Ed.), López Mújica, M. (Ed.), Laso y León, E. (Ed.), ISBN 9788481388411, 2009, 387–394.
- Packham 2022:** Packham, J., Alder, E., Passey, J. Introduction: Creeping Along the Endless Beach. – In: *Gothic Nature: Haunted Shores*. 3, 2022, 2–18.
- Ranelagh 2012:** Ranelagh, J. O. *A Short History of Ireland*. 3rd ed., Cambridge University Press, 2012. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511920745>.
- Strange 2022:** Strange, K. The Horrors of Ecofeminism: Exploring the Hidden Depths of Ecophobia in Evie Wyld’s *The Bass Rock*. – In: *Gothic Nature: Haunted Shores*. 3, 2022, 143–170.
- Suleri 1992:** Suleri, S. *The Rhetoric of English India*. Chicago: University of Chicago Press, 1992.
- Wondrich 2016:** Wondrich, R. G. Shores of History, Islands of Ireland: Chronotopes of the Sea in the Contemporary Irish Novel – In: *Sea Narratives: Cultural Responses to the Sea, 1600–Present*, Mathieson, C. (Ed.), Macmillan, P. (Ed.) UK, 2016, 139–169. https://doi.org/10.1057/978-1-137-58116-7_6.